

თურქმენები ერაყში

ერაყის თურქმენების უმეტესი ნაწილი ოღუზების ბოზოკის განშტოების ბაიათის გვარს მიეკუთვნებიან (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 7). ისტორიკოსების მიხედვით, თურქმენები ერაყში პირველად ჩვენი წელთაღრიცხვის 674 წელს გამოჩნდნენ. ომაელების ხალიფა მუავიას მიერ ხორასანში გაგზავნილმა მეთაურმა უბეიდულლამ ბინ ზიადმა დიდი ბრძოლების შემდეგ ბუხარის დედოფალთან კაბოჩ ხათუნთან საზავო ხელშეკრულება გააფორმა და ერაყში თურქმენებთან ერთად დაბრუნდა, რომლებიც ბასრას ვილაიეთში დაასახლეს (თურქთა არსებობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 8). აბასიდების მმართველობის დროსაც გაგრძელდა თურქი მემორების ერაყში ჩამოსახლება. როგორც ცნობილია, ხალიფა ჰარუნ არ-რაშიდის დროს (786-806 წწ.) მცველთა რაზმი მთლიანად თურქებისაგან იყო დაკომპლექტებული (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 8).

თურქმენების მეორე დიდი მიგრაცია ერაყში თურქ-სელჩუკების პერიოდში მოხდა. 1055 წელს სულთანი თორღულ ბეგი ბაღდადში მიდის და ხალიფა ელქაიმი სასულთნოს მას გადასცემს, რის შედეგადაც მოხდა თურქმენების ერაყის სხვადასხვა რაიონში განსახლება. ისინი მეტწილად შემდეგ ვილაიეთებში არიან წარმოდგენილი: მოსული, ერბილი, შეჰრიზორი, ჰაქქიარი, ჰარრანი, სინჯარი, თიქრიტი, დიალე, თელაფერი. ბაღდადი და სხვა. ამის შემდგომ ილჰანები, ჯალაირები, შავბატკნიანი და თეთრბატკნიანი თურქების სახელმწიფოები იქმნება (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 9). 1508 წელს ირანის სეფიანთა სახელმწიფომ ბოლო მოუღო თეთრბატკნიანთა მმართველობას. 1520-1560 წწ. ოსმალეთის სახელმწიფოსა და ირანის სეფიანთა შორის წარმოებული ომების შედეგად ეს მიწები ოსმალეთის ხელში გადადის (ნ. ბაიათლი, 2012, გვ. 9). 1638 წელს, ოსმალეთის სულთან მურად IV-ის მმართველობის პერიოდში, ბაღდადის ვილაიეთი იქმნება და 1918 წელს ინგლისის მიერ ერაყში შესვლის შემდეგ, 1926 წელს თურქეთსა და ინგლისს შორის დადებული ხელშეკრულებით, ერაყი ინგლისის მანდატის ქვეშ რჩება. სასაუბრო ენა ერაყში მცხოვრები თურქმენებისათვის ყოველთვის იყო და არის თურქული. ერაყელი თურქმენები იყენებენ არაბულ ალფაბიტს.

თურქმენები, არაბებსა და ქურთებთან ერთად, ერაყის სახელმწიფოს მშენებლობაში ყველა ეტაპზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ. ერაყში თურქმენთა იდენტობის ჩამოყალიბება თურქეთის რესპუბლიკის შექმნასა და ერაყის თურქეთისაგან ჩამოცილების შემდეგ იწყება. იქამდე, 1959 წელს, თურქეთში შეიქმნა ერაყელ თურქთა კულტურისა და დახმარების საზოგადოება. თურქული იდენტობის დასუსტების ასიმილაციისა და გაქრობის მიზნით, 1960-იანი წლებიდან დაიწყო მათ მიმართ სიტყვა თურქმენის გამოყენება. უნდა აღინიშნოს, რომ შესაძლებელია ეს ერაყის სახელმწიფოს ფორმირებაში მათი

როლის დამცობის მიზანს ემსახურებოდა (თურქთა არსებობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 14-15). ერაყელ თურქმენებს აქვთ სახელმწიფოებრივი აზროვნება. მათგან ქვეყნის საწინააღმდეგო ბუნტი და ამბოხი არასდროს წარმოქმნილა, მიუხედავად მათ მიმართ სხვადასხვა დროს გატარებული ჩაგვრისა და უსამართლობისა (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 15).

ერაყელი თურქმენები უმეტესწილად მუსლიმები არიან. მათი ნაწილი სუნიტია, ნაწილი კი - შიიტია. არიან ქრისტიანი თურქმენებიც, რომლებიც ქერქუქის ციხეში და მიმდებარე ადგილებში მოსახლეობენ. ისინი “ციხის გიაურების” სახელით მოიხსენიებიან და კათოლიკური მრწამსის მიმდევრებს წარმოადგენენ (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 16).

თურქმენებს მეტწილად შენარჩუნებული აქვთ მშობლიური, თურქული ენა. 1990-იან წლებამდე მათ დიდი წინააღმდეგობა შეხვდათ თურქულ ენაზე განათლების მისაღებად. ამჟამად ერაყში თურქულ ენაზე განათლებისათვის დაახლოებით 428 დაწყებითი სკოლა არის. სკოლებიდან 76 მთლიანად თურქულია. მათგან 63 არის ქერქუქში, 11 ერბილში და 2 ქიფრიში. თელაფერში თურქული სკოლა ჯერ არ ფუნქციონირებს, მაგრამ დაგეგმილია უახლოეს ხანებში გახსნა. ამასთანავე, თურქულ ენაზე წიგნების შოვნა ძალიან ჭირს (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 16).

ერაყში თურქმენთა ორგანიზაციები 1960-იან წლებამდე არ არსებობდა. დროდადრო იყო სოციალური მოძრაობა, მაგრამ მათ ორგანიზაციული ფორმა არ მიუღიათ. 1959 წელს, თურქმენთა წინააღმდეგ მოწყობილი ქერქუქის ხოცვა-ჟლეტის შემდეგ, თურქეთში იქმნება “ერაყის თურქების კულტურისა და დახმარების საზოგადოება”. ამის შემდგომ კი 1960 წელს ბაღდადში შეიქმნა “ძმობის კერა”, რომლის მთავარი საქმიანობა კულტურულ-სოციალური სფეროთი არ შემოიფარგლა, პოლიტიკური საქმიანობის აღქმასაც იძლეოდა (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 18). ასე გაგრძელდა 1991 წლამდე. შემდგომ პერიოდში 2003 წლამდე ერაყის ჩრდილოეთ რეგიონებში იქმნება თურქმენთა ორგანიზაციები. აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტი, რომ 2003 წლის შემდეგ დაარსებულ თურქმენთა ორგანიზაციებში, ისინი ცდილობენ უკვე თავის დამკვიდრებას.

ერაყი საუკუნეების მანძილზე ოსმალეთის მიწა-წყალს წარმოადგენდა. პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთის დამარცხების შემდეგ, 1926 წლის 5 ივნისის ანკარის ხელშეკრულებით, მოსულის ვილაიეთი ინგლისის მანდატის ქვეშ მყოფ ერაყს გადაეცა (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 98). მიუხედავად თურქმენების მცდელობისა, მოსულის ვილაიეთის თურქეთის შემადგენლობაში დარჩენილიყო, ისინი მოსწყდნენ მშობლიურ გარემოს, თუმცა ცდილობენ იდენტობის შენარჩუნებას. მათ დაკარგეს ჰეგემონური მდგომარეობა თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებზე. თურქმენებმა 1980-იან წლებამდე მრავალჯერ განიცადეს ძალადობა და უსამართლობა სხვადასხვა წლებში: 1920, 1924, 1940, 1959, 1980, 1991 და ა. შ.

“ცივი ომის” პოლიტიკის დამთავრების შემდეგ, მსოფლიო საგარეო პოლიტიკური კონიუნქტურისა და თურქეთის დახმარებით, ერაყის ჩრდილოეთ რეგიონში შეიქმნა უსაფრთხო ზონა. ერაყელი თურქმენები პოლიტიკური

ორგანიზაციების ჩამოყალიბებას ცდილობდნენ, რაშიც თურქული მხარე ძალიან აქტიურობს. გარდა თურქეთისა, მათ სირია და ირანიც უწევენ დახმარებას. იქმნება პოლიტიკური ორგანიზაციები: ერაყის თურქმენთა ფრონტი, თურქმენთა პარტია, თურქმენთა ეროვნული პარტია, თურქმენთა ნაციონალური მოძრაობა, ერაყის თურქმენთა ისლამური პარტია, თურქმენთა ძმობის პარტია, თურქმენთა ერთობის პარტია და ა.შ. (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 25).

ერაყელ თურქმენთა ყველაზე დიდი პოლიტიკური ორგანიზაციაა “ერაყელ თურქმენთა ფრონტი“, რომელიც 1995 წლის 24 აპრილს ერბილში დაარსდა. 2003 წელს მე-3 ყრილობაზე ცენტრი ერბილიდან ქერქუქში გადაიტანეს. “ერაყელ თურქმენთა ფრონტს“ სხვა ქალაქებშიც, როგორცაა ბაღდადი, მოსული, სელაჰათინი, დილა, ვასითი, ერბილი, სულეიმანიე და დუშოკი, ასამდე ბიურო აქვს. ამ პოლიტიკურ ორგანიზაციას ფილიალები აქვს თურქეთში, ინგლისში, საუდის არაბეთში, ბელგიაში, სირიასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 26).

2003 წლიდან მოყოლებული “ერაყის თურქმენთა ფრონტი“ აქტიურად მონაწილეობს ერაყის ახალ პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ტყუილი არ იქნება თუკი ვიტყვით, რომ 2010 წლის არჩევნებში საკმაოდ კარგი შედეგი აჩვენეს. მათ 2 დეპუტატი გაიყვანეს პარლამენტში (თურქთა იდენტობა ერაყში, შუა აღმოსავლეთის სტრატეგიული კვლევის ცენტრი, 2011, გვ. 27). გარდა პოლიტიკურისა, 1991 წლიდან შეიქმნა, აგრეთვე, სამოქალაქო საზოგადოებების ორგანიზაციები: თურქმენ ქალთა კავშირი, თურქმენ მოსწავლეთა და ახალგაზრდათა კავშირი, თურქმენ მუშათა სინდიკატების კავშირი, თურქმენ სპორტსმენთა კავშირი, თურქმენ ქველმოქმედთა კავშირი და სხვ. ერაყის თურქმენთა სამოქალაქო საზოგადოების ზედნაშენზე მყოფი სამოქალაქო ორგანიზაციები ხალხის სისარგებლოდ მოღვაწეობასთან ერთად თურქმენ ხალხთან დიალოგის გაფართოებას ცდილობენ. ისინი მსგავსი მოღვაწეობით სხვადასხვა სექტორში დაკავებული თურქმენების ერთად თავმოყრასა და მათი იდენტობის დაცვას, პოლიტიკურ სისტემაში თურქმენთა დამსახურებული ადგილის მოპოვებას, სახელმწიფოსა და სხვა ორგანიზაციების წინაშე მათთვის შემამსუბუქებელი როლის თამაშს ისახავენ მიზნად. ამ მიზანს ემსახურება მედია-ტელევიზია, ყურნალ-გაზეთები და სხვა საშუალებები (<http://politikaakademisi.org/irak-turkmenleri/04.03.2015>, Irak Turkmenleri).

ამრიგად, როგორც აღვნიშნეთ, ერაყში თურქმენების განსახლება ჩვენი წელთაღრიცხვის 674 წლიდან დაიწყო. სხვადასხვა პერიოდში მოხდა თურქთა ახალი ტალღის შემოსვლა. თურქები ისტორიულად სახელმწიფოში მაღალ თანამდებობებზე იყვნენ 1918 წლამდე. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ მოსულის ოლქი ინგლისის მანდატის ქვეშ მყოფ ერაყს შეუერთდა, რამაც მათი მდგომარეობა და იდენტობა საფრთხის ქვეშ დააყენა. თურქული იდენტობის წასაშლელად მათი მისამართით 1960-იანი წლებიდან გამოიყენება თურქმენი სიტყვა, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება. 2003 წელს სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დამხობის შემდეგ, ერაყელმა თურქმენებმა გააძლიერეს ბრძოლა თვითდამკვიდრებისა და ერაყის სახელმწიფოს აღმშენებლობის საქმეში მათი როლის გაზრდისათვის. ამ მიმართულებით იყენებენ როგორც პოლიტიკურ ტრიბუნას, აგრეთვე, სხვადასხვა მედიასაშუალებას.

დაქოქშებული ლიტერატურა

- მ. სვანძე, 2005** - მ. სვანძე, თურქეთის ისტორია III(1923-2000), თბ., 2005.
- ნ. ბაიათლი, 2012** - Necdet Yapar Bayatlı, Irak Türkmen Foklorunda Halk Ýnancları, Ankara, 2012.
- ბ. გოქდაღლი, 2012** - Belgehan Atsýz Gökdađ, Irak Türkmen Türkçesinin Bekil Bilgisine Dair Notlar, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eđitim Dergisi Sayı:1/1, 2012 s. 113-123, Türkiye.
- ს. მარუფოღლუ, 1998** - S. Marufođlu, Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, (1831-1914), Ýstanbul, 1998.
- ს. თერზიოღლუ, 2016** - Süleyman Sirri Terziođlu, Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına göre Irak Türklerinin (Türkmenlerinin) Hukuksal Konumları, Akademik Orta Dođu, Cilt I, 2006.
- მ. ნაქიფი, 2013** - Mahir Nakip, Irakta İhtilafli Bölgeler ve Türkmenler, Ortadođu Analiz, Ocak 2013, Cilt 5, Sayı: 49.
- Irakta Türkmen Varlıđı, 2011** - Rapor #33, Ortadođu Stratejik Arařtırmalar Merkezi, Ankara, Türkiye, Mart 2011.
- <http://www.21yyte.org/tr/arastırma/ırak/2014/08/27/7749/ırak-turkleritürkmenler-vet...>, 04.03.2015, İlhan Yılmaz, Irak Türkleri (Türkmenler) ve Türkiye.
- <http://politikaakademisi.org/ırak-turkmenleri/04.03.2015>, Irak Türkmenleri.

NATELA DANGADZE

IRAK'S TURKMEN

The Iraqi Turkmens (also spelled Turcomans, Turkomens, and Iraqi Turkmans), Iraqi Turks, or Turks of Iraq (Azerbaijani: *Iraq Türkmənləri/Iraq Türkləri*, Turkish: *Irak Türkmenleri/Irak Türkleri*) are the ethnic kin of the Turks and the third largest ethnic group in Iraq behind pan-ethnic Arabs and Kurds. They mainly reside in northern Iraq and share close cultural ties with Turkey and linguistic ties with South Azerbaijani.

The Iraqi Turkmens are the descendants of various waves of Turkic migration to Mesopotamia dating from the 7th century until Ottoman rule. The first wave of migration dates back to the 7th century when some 5,000 Turkmen soldiers were recruited in the Muslim armies of Ubayd - Allah ibn Ziyad; however, most of today's descendants of these first migrants have been assimilated into the local Arab population. The second wave of migrants were the Turks of the Great Seljuq Empire; finally, the third wave, and largest number of Turkmen migrants into Iraq arose during the Ottoman Empire. With the conquest of Iraq by Suleiman the Magnificent in 1534, followed by Sultan Murad IV's capture of Baghdad in 1638, a large influx of Turks settled down in the region. Thus, most of today's Iraqi Turkmens are the descendants of the Ottoman soldiers, traders and civil servants who were brought into Iraq during the rule of the Ottoman Empire.

Following the establishment of the Republic of Turkey in 1923, the Iraqi Turkmens wanted Turkey to annex the Mosul Vilayet and for them to become part of an expanded Turkish state. However, due to the end of the Ottoman monarchy, the Iraqi Turkmens found themselves increasingly discriminated against by policies of successive regimes, such as the Kirkuk Massacre of 1923, 1947, 1959 and in 1979 when the Ba'ath Party increasingly discriminated against the community. Although they were recognized as a constitutive entity of Iraq (alongside the Arabs and Kurds) in the constitution of 1925, the Iraqi Turkmens were later denied this status. Claims of their population range between 500,000 to 3 million, regardless of this uncertainty, the Iraqi Turkmens are considered to be the third or the fourth largest ethnic group in Iraq. According to the 1957 census, which is recognized as the last reliable census, as later censuses were reflections of the Arabization policies of the Ba'ath regime, Arabs formed the largest ethnicity followed by Kurds (21%) and Iraqi Turkmens (2%).

The Iraqi Turkmens predominantly live in the north of Iraq, especially in Tal Afar, Mosul, Arbil, Altunkupri, Kirkuk, and Baghdad.

The Turkmens, Iraq's third-largest ethnic group, are mainly clustered in northern Iraq, including the disputed city of Kirkuk. Baghdad and the Kurdistan Regional Government (KRG) are fighting for control of the oil-rich city, which has harbored Arabs, Kurds, Turkmens and Christians for centuries. A referendum to decide whether Kirkuk would be integrated within the autonomous Kurdish region or remain under Baghdad's control was originally scheduled for November 2007, but has been repeatedly delayed, leading to an entrenchment of positions on all sides.

The past year has seen the intensification of sectarian violence in Kirkuk and the surrounding areas. The nearby town of Tuz Khurmato has also been caught up in the dispute. The town, with a majority Turkmen population, has suffered a series of bomb attacks, reportedly the work of Sunni militants. Amid this unpredictability, the Turkmen Front hoped to give the inhabitants of this afflicted area a say in the future course of their country in this week's nation-wide legislative elections. In conversation with *The Majalla* the Front's leader, Arshad Al-Salihi, spoke about the obstacles his Front encountered during the election campaign and what Turkmen political leaders hope to achieve in the future.